

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ»

ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 1(21) қаңтар-наурыз 2020
ISSN 2710-3994

Бас редактор:
Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

Абашин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербургтегі Европа университеті (Ресей)

Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызыл мемлекеттік университетінің ректоры. (Қырғызстан)

Аяған Бүркітбай Ғелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институты директорының орынбасары. (Қазақстан)

Әлімбаев Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)

Әбусейтова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Голден Кэти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)

Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)

Қожамжарова Дария Пернешқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)

Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Қазақстан)

Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қыпшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Матыжанов Кенжехан Ісләмжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)

Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)

Римантас Желвис (Želvy Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)

Самашев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)

Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Сыдықов Ерлан Бәтмашұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Жауапты редактор:
Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы

Ғылыми редактор:
Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Редактор:
Кубеев Рустем Жаулыбайұлы

Жауапты хатшы:
Қоңқабаева Арайлым

Техникалық хатшы:
Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

- Абашии Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт-Петербурге (Россия)
- Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)
- Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)
- Абусеитова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)
- Абиля Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)
- Аяган Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)
- Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University) (США)
- Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)
- Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)
- Кожамжарова Дария Пернешовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)
- Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНХ «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)
- Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)
- Кокебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)
- Кумексов Болат Есимхамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)
- Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)
- Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания) Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана» Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)
- Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Гданьска (Польша)
- Римантас Желвис (Želvys Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет (Литва)
- Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)
- Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)
- Сыдыков Ерлан Батташев – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)
- Таймагамбетов Жакен Кожамжетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК (Казахстан)

Ответственный редактор:
Каипбаева Айнагуль Толганбаевна

Научный редактор:
Козыбаева Махаббат Маликовна

Редактор:

Кубеев Рустем Джаулыбайулы

Ответственный секретарь:
Конкабаева Арайлым Нурболатовна

Технический секретарь:
Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

- Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)*
- Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)*
- Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)*
- Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)*
- Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)*
- Ayagan Burkitbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)*
- Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)*
- Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)*
- Karibayev Bereket Bakhytzhonovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)*
- Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)*
- Kozhirova Svetlana Bassieva – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)*
- Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)*
- Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)*
- Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)*
- Matyzhanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)*
- Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)*
- Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)*
- Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)*
- Rimantas Želvys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)*
- Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of German Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)*
- Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)*
- Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)*
- Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)*

Executive Editor:

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna

Scientific Editor:

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Editor:

Kubeyev Rustem Dzhaulybayevich

Executive Secretary

Konkabayeva Arailym Nurbolatovna

Technical secretary:

Khumarzak Altynbek

FTAXP / МРНТИ / IRSTI 03.20.

1928-1933 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚАЗАҚТАРДЫҢ ШЕТ ЕЛГЕ БОСУЫ**Мажибаева Ш.О.**

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті 2-курс магистранты
 E-mail:shinar1983@mail.ru, tel: +77057409104

Аңдатпа. *Kіріспе.* Бұл мақалада талқыланатын мәселе, елбасына күн туған қилы заманда қазақ халқының шетелге кетуге тура келген қазақ босқындары жайлы. 1928–1933 жылдардағы Қазақстандағы кеңес билігінің жүргізген саясаты ғасырлар бойы көшіп жүрген халықтың малын-мүлкін тәркілеп, ұжымдастыру, отырықшыландыру жүргізілді. Қазақ жеріндегі жүргізілген бұл саяси науқанның нәтижесі 1931-1933 жылдары халық жаппай ашаршылыққа душар болды, қырылған халық бас сауғалап шекаралас шетелдерге лек-легімен көшуге мәжбүр болды. Осы тақырыпқа байланысты жаңа мәліметтер негізінде, жаңаша көз-қараспен мәселе талданады. Түйін сөздер: Ұжымдастыру, тәркілеу, ашаршылық, зобалаң, нәубет, шетелге босуы, көшу, эмиграция, ирредент, диаспора

Түйін сөздер: ашаршылық, тәркілеу, зобалаң, нәубет, шетелге босуы, ирредент, ұжымдастыру, диаспора, эмиграция, көшу

МАССОВОЕ ПЕРЕСЕЛЕНИЕ КАЗАХОВ ЗА РУБЕЖ В 1928-1933 ГОДЫ**Мажибаева Ш.О.**

Казахский национальный педагогический университет им. Абая, магистрант 2-го курса
 г. Алматы, Казахстан.
 E-mail:shinar1983@mail.ru, tel: +77057409104

Аннотация. *Введение.* В данной статье рассматривается вопрос переселения казахов в 1928-1933 годах и анализируется новый взгляд по отношению к насильственному переходу к оседлому образу жизни, коллективизации и конфискации имущества казахских баев. В результате вышеперечисленного произошли массовый голод и переселение казахов в ближайшее соседние страны.

Ключевые слова: насильственная коллективизация, конфискация, голод, переселение, эмиграция, ирредент, диаспора.

MASS MIGRATION OF KAZAKHS ABROAD IN 1928-1933**Mazhibayeva Sh.O.**

Abai Kazakh National Pedagogical Univtrcity, Alvaty, Kazakhstan.
E-mail:shinar1983@mail.ru, tel: +77057409104

Abstract. Introduction. The resettlement of Kazakhs abroad in 1930. The article analyzes a new view on the attitude of the forced transition to a settled way of life, collectivization and dispossession which led to a great famine and the resettlement of Kazakhs abroad.

Keywords: forced, collectivization, confiscation, hunger, resettlement, emigration, irredent, diaspora

Кіріспе

Қазақстан тәуелсіздік алғанға дейін қазақтардың шетелге босуы төңірегіндегі тақырыптарға зерттеу жұмыстары жүргізілмеді десе де болады. Шетелдегі қазақ диаспорасы ең ірі диаспоралардың бірі екеніне қарамастан, оны зерттеу былай тұрсын, ол туралы ауыз ашуға да мүмкін болмады. Төл тарихымыз тәуелсіздік алғаннан кейін, қайта зерттеліп, ақтандақтар ашылуда. Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін ғана шетелдегі қазақ диаспораларын зерттеу жан-жақты қолға алына бастады. Соның бір бөлігі қазақтардың шетелге көшуі мен босу тарихына арналса, келесі бөлігі этнографтар тарапынан шетел қазақтарының мәдениеті мен тұрмыс тіршілігіне арналған зерттеулер жүргізілді. Бұл зерттеулер шетелдегі қазақ диаспорасының объективті қырын ашуға толық мүмкіндік берді деп ойлаймыз. Сондай-ақ, 2000 жылдардан кейінгі зерттеулердің көпшілігі шетелден тарихи отанына оралған қандас бауырларымыздың жергілікті ортаға бейімделуі мен орнығуы мәселелеріне арнала бастады. Қазіргі кезде осындай бірнеше бағыттар бойынша қалыптасқан зерттеу жұмыстары жүргізіліп келеді. Бұл тұрғыда зерттеу институттарының арнайы мамандары Моңғолия, Қытай, Өзбекстан, Ресей және т.б. елдерде кешенді экспедициялар ұйымдастырды. Қазіргі кезде шетелдегі қазақ диаспорасының қалыптасуына байланысты бірқатар арнайы зерттеулер қалыптасты. Соның ішінде қазақтардың шетелге босуына арналған архив құжаттарынан қалыптасқан зерттеулердің жөні бөлек.

Архив қорларында сақталған құжаттардың көпшілігі XX ғасырдың басында сақталған материалдар бөлігін құрайды. Бұл құжаттарды басқа да арнайы деректермен салыстырып қарайтын болсақ қазақтардың шетелге босуы бірнеше кезеңнен тұратыны белгілі болып отыр. Соның ішінде 1931–1933 жж. ашаршылық жылдарындағы халықтың шетелге босуы өте қайғылы тағдырмен байланысты. Тарихи отанынан айыруға мәжбүр қылған қолдан жасалған ашаршылық қасіреті аз сан қазақтың одан әрі демографиялық жағдайын әлсіретіп, әлемнің түкпір-түкпіріне босуына негізгі себеп болды.

Бұл жөнінде архивтік құжаттардың қол жетімділігі Қазақстан тарихына үлкен қасірет әкелген оқиға халық ретінде жойылуға аз-ақ қалған кезі яғни «Күштеп ұжымдастыру, байларды тәркілеу, кәмпескелеудің зардабы туралы мәселені ашуға толық мүмкіндік береді.

Бұл кезең тарихта Голошекиндік геноцид, этноцид деген бағаға ие. Бүгінгі күні қазақ халқының басынан өткізген аса ауыр бұл кезең туралы зерттелуде. Қазақты отырықшылыққа мәжбүрлеп, күштеу ашаршылыққа душар қылды. 1931–1933 жылдардағы аштық күшпен ұжымдастыру себептерінен болғаны ақиқат. Болған ашаршылық себебін табиғи жағдай мен басқа себептерден іздеу қате болғаны қазір анық.

Ұжымдастыру мен одан кейінгі 1931–1933 ашаршылық жылдарында қазақ халқының жартысына жуығы және Қазақстанға қоныстанған 200 мыңдай халық қазақ тапты немесе отанынан тыс жерлерге көшірілді. Толық емес деректер бойынша, республикадағы ашаршылықтың құрбандары 2 млн 200 мыңнан аса адамды құрады [1, 414–416-бб.].

Талқылау

1928-1933 жылдардағы қазақ жеріндегі болған тарихи оқиғалар туралы белгілі тарихшылар Ж.Б. Абылхожин, К. Нұрпейісов, М.Қ. Қозыбаев, М.Б. Тәтімов, Т. Омарбеков, Ө. Ғали және т.б. зерттеді. Оның ішінде Т.О. Омарбеков Қазақстан тарихының XX ғасырдағы өзекті мәселелері еңбегінде аштықтың басталуы, барысы сонымен қатар қазақтардың шетелге босу мәселесі жан-жақты ашылған. Аштық большевиктердің көсемі В.И. Лениннің және оның ізбасарлары мен жақтастарының қолымен жасалынды. Жүргізілген саясат ұсақ шаруашылыққа қарсы бағытталған нағыз соғыс екенін қазіргі тарих анық көрсетеді. Аталмыш «Ұлы басқыншылық» халыққа бағытталған қаса-қана жасалған қиянат. Зерттеушілер осы кезенді «Қызыл табан» десе. Ғалымдар аштықтан қазақтар көп өлгендіктен «қазақцит» деуге болады деді. Бұл жылдарды «Зұлмат», «Нәубет», «Ашаршылық» деп те атайды.

Бүкіл КСРО көлемінде ұжымдастыру, тәркілеу, кәмпескелеу кесірінен ашаршылық болды, бірақта Голощекиннің қазақ жерінде «кіші қазан» орнатуы, аяусыз, қатігез болғаны даусыз.

Деректер

1928-1933 жылдардағы қазақ халқының қасіреті туралы деректер Қазақстан Республикасы архивтерінде баршылық. «Қазақстандағы ашаршылық халық тағылымы» материалдар жинағы. «Қазақ халқының қасіреті (Құжаттар мен материалдар жинағы: XX ғасырдың 20-шы, 30-шы жылдарындағы Қазақстандағы ашаршылық) бұл жинақтар архив материалдарын өңдеп, құрастырылған, осы деректер бізге көп мәліметтер береді. Ашаршылық туралы жетік зерттеген қазақтың тарихшысы Талас Омарбеков еңбегінде 1930–1933 жылдары қазақтардың 49% қырылғаны туралы мәліметтерді келтірді. Сонымен қатар, ұжымдастыру алдында 40 млн. мал болып, ал аштықтан кейінгі жылдары оның 4,5 млн. қалғанын жазған [2, 224–227-бб.].

Аштық жылдарында халықтың жиынтық санының төрттен бірі, яғни 1 030 мың адам республикадан тыс аймақтарға көшіп кетті. Оның 616 мыңы оралмады, 414 мыңы кейін Қазақстанға қайтып келді. Мамандардың бағалауы бойынша оралмай кеткен 200 мыңға жуық адам шет елге – Қытайға, Моңғолияға, Ауғанстанға, Иранға және Түркияға көшті [3, 80-б.].

Қазақ халқының қасіреті атты мұрағат пен құжаттар жинағының ішінде естеліктер мен мақалалар атты тарауда «Куәгерлер сөйлейді» бөлімінде куәгерлердің өз аузынан жазылған мәліметтерге толы. Мысалы: Сарқыт Мұхамедәбіқызы Әбеннова былай дейді: Менің әкем 1925 жылы сол кездегі Өскемен облысында дүниеге келген. Сарқыт әжем әкесінен ерте айрылды. 1928 жылы көмпескелеу басталды, халық аштыққа ұшырай бастады. Көптеген адамдар Қытайға Шәуешек арқылы қашқан еді. Елінде қалған әжейдің отбасы Ертістің сағасы Қарасу өзенінен балық аулап күн көрген екен. Ал сол кезде Сарқын әженің отбасында көшуге жағдайы да көлігі де болмапты. Осындай куәгерлер Демежан Барлықбаев, Жұмағыз Бабалиева тағы басқалардың естеліктерінен біз сол кездегі ашшы ауыр жағдайды біле аламыз. Осы куәгерлер жинағында Фатима Ғабитованың 2 қаңтар 1932 жылғы естелігіне тоқталсам. «Тірі жанның бәрі де тіршілік үшін күреспек. Барлық затқа тіршілік қымбат, тіршілік ардақты. Адам баласы өзінің тіршілігін сақтау үшін ар-намысына шейін, ожданына бататын, ауызға алмас денең түршігетін қорқыныш, нәжіс істердің барлығын-барлығын істейді»-деген екен. [4, 13, 114-б.].

«Ұлы басқыншылық» деп аталған бұл кезеңде 2 млн. шаруаның қоныс аударылуына алып келді; ал 1930–1931 жж. 1,800,000 адам депортацияға ұшырады, миллиондаған халық аштықтан қырылды. Жүздеген мың адам жер аударылды.

Халыққа бағытталған бұл соғыс мұнымен аяқталмады. Ол 30-жылдары әсіресе 1932–1933 жж. шырқау шегіне жетті. Биліктің бастамасымен әдейі ұйымдастырылған аштық шаруалардың қарсылығын басу үшін жасалды.

Шаруаларға келтірілген зала, алдағы уақытта халықты күштеп басуға болатынын көрсетті. Бұл эксперимент ендігі кезде Сталиндік террордың басталуында негізгі рөл атқарды.

1929 жылғы қарашадағы Орталық комитеттің Пленумында В. Молотов баяндама жасап, былай дейді: «ұжымдастырудың қарқыны тек шаруашылықтың төңірегінде ғана емес, қараша, желтоқсан, қаңтар, ақпан, наурыз яғни төрт жарым ай ішінде, империалисттер қарсы шабуыл жасамаса, біз экономика мен ұжымдастыруда үлкен жетістікке жетеміз» деді.

Арнайы комиссия ұжымдастыру жоспарын әзірледі. Ол бірнеше рет өзгертілді, мерзімі қысқарды. Сөйтіп жоспар 1930 жылы 5 қаңтарда әзір болды. Солтүстік Кавказ, төменгі және орталық Еділ аумағы, толығымен ұжымдастыруы тиіс болды. Ал елге қарасты басқа аймақтар бір жылдан кейін ауыл шаруашылық аймақтары болуға міндетті еді.

1929 жылы 27 қарашада Сталин жаңа кезеңге өту туралы мәлімдеме жасады. Ол бай-кулактарды толығымен тап ретінде жою керек екенін айтты. Осылайша арнайы комиссия бай-кулактардың үш категориясын анықтады:

- олар контрреволюционерлер, қамауға алынып, ОГПУ лагерлеріне қамау, отбасы жер аударылып, мал мүліктері тәркіленуі тиіс;
- контрреволюционер болмаса да қарсылық келтіргендер немесе жақтастары жер аударылып, отбасымен алыс аймақтарға жөнелту;
- бейтараптылық танытқандарды құнарсыз, шалғай аймақтарға жер аудару.

Бастапқы кезде тәркіленуі тиіс байлар 3–5 % құрауы жоспарланған еді. Осы мақсатта әр бір округте «үштіктер» жұмыс атқарды. Олар Партия комитеті секретары, жергілікті кеңестік атқарушы комитет мүшесі, ОГПУ-ң мүшесі мен байларды жою бригадасынан тұрды [4].

1930 жылдары қаңтар мен ақпан айларында байлардың азайғанын, кедейленгенін көруге болады. Ендігі кезекте «фискальды» ескі тізім бойынша қайта қарау және анықтау қолға алынды.

Толық инвентаризациялаудың орнына бригадалар мынадай ұранды ұстанды: «Бәрі біздікі, бәрін ішіп жейміз» деді. Бұл туралы Смоленск облысына қарасты ОГПУ-дың баяндамасынан көруге болады: тәркілеушілер орта тап шаруалардың қыстық киімін, аяқ киімін, ескі галошына шейін шешіп алуда. Оларды (кальсон) іш киіммен қалдырды, 50 тиын тұратын шай, көсеу және құмыраға шейін, бригада мүшелері балалар жататын кішкентай жастықтарында тартып алған. Сонымен қатар тәркілеген заттарды сатып пайда тапқан. Мысалы: үйшікті (изба) 60 тиын, ал сиырды 15 тиынға сатқанын айтқан [6, с. 12].

Олар кәмпескелеген заттарды сатқан немесе өздері қолданған. Тәркіленгендердің 80–90 % орташа тұратындар яғни орта тап өкілдерін құрады. Мүліктерін текке бермеу үшін бидайды сатып және де шошқасын сойып жатқан жерінен ұсталғандарда кездескен сөйтіп қамауға алынған [5].

Нәтижесі

И.В. Сталиннің 1930 жылы 2 наурызда шыққан мақаласында: комиссия мүшелері артық кеткендігін айыптады. Осының кесірінен 5 млн адам колхоздарды тастап, қарсылық білдірушілер мен бүлікшілер көбейгені туралы ОГПУ баяндамасында көрсетілді. Мысалы: Черноземье, Солтүстік Кавказ, Украина мен Қазақстан қарсылық көрсету кезінде 6500 жаппай көтеріліс болған, осындай кезде 1500 кеңес қызметкерлерін өлтіргені тіркелген. Көтеріліске шыққандардың қанша екені белгісіз, олар көптеген мың болса керек. Ал сәуір айына қарай билікпен қақтығыстар азайған, сонда да 1930 көтеріліс тіркелген.

1930 жылы билікке қарсы манифестке 2,5 млн шаруалар, 1400 көтеріліске шыққан. Мысалы, Орлов губерниясы бөлімшесінен келген ОГПУ-ға арналған почта телеграммасында. Куба округі бойынша: бай-кулактар мен орта тап өкілдері нан жинау науқаны туралы мынадай көзқараста болды, «Нанды большевиктерге беру қажет емес, оны тығып қою керек немесе таратып кейін ақшасын жинап алу керек» дейді. Кулактар нанды жайлауларға шұңқыр қазып тығып ұсталған

фактілерде кездескен [7].

1928 жылы 27 тамызда ОАК пен СНК Қазақ АКСР і декрет қабылдады. Ол бойынша: «мал мен мүлік тәркілеу, байларды тап ретінде жою» мақсат болып қойылды. Бүкіл қазақ жерін бұл науқан қамту тиіс болды, тек Абай округі мақта өңдеуші аудан болғандықтан босатылды. Декрет бойынша байларды және орта феодалдарды, бұрынғы сұлтандарды тәркілеу жоспарланды. Байларды тәркілеу барысында 695 ірі шаруашылық тәркіленді. Бастапқы кезде 1500 шаруашылық тәркілеу жоспарланған еді. Кәмпескелеу үшін 300-ге жуық комиссия, 5000-ға жуық жергілікті комиссия құрылды. 1928 жылы кәмпескелеудің барысында кедейлер мен батырақтар байларды тәркілеуге атсалысу керек еді. Бірақ олар мүлдем асықпады. Осы мақсатқа қол жеткізу үшін Ф. Голощекин командасымен И.В. Сталиннің басшылығымен Қазақстанға жіберілді [5, с. 11].

Декрет бойынша 696 ірі бай қожалықтар тәркіленіп, 44000 мал мен ауыл шаруашылық құралдары және басқа да заттар тәркіленіп колхоз, совхоздарға берілді. 84,599 мың мал 25 мыңға жуық кедейлерге берілді. 1931–1933 жылдардағы аштық күшпен ұжымдастыру, мазасыз тәркілеу, баларды кәмпескелеу себептерінен болғаны ақиқат. Болған ашаршылық себепін табиғи жағдай мен басқа себептерден іздеу қажет емес.

Қазақстандағы Ф. Голощекиндік «Кіші қазан» қасіретке толы. Оның қазақ даласына жүргізген ісі, қазақтарды жан-жаққа қашуына, бас сауғалап босуына алып келді. Негізі осы кезге орай «босу», «үдере көшу», (откочевка) сөзі 1926 жылы алғаш болып С.П. Швецов өз еңбегінде қолданды.

Осыған байланысты Т. Рысқұловтың И.В. Сталинге, Л. Кагановичке, В. Молотовқа жазған (1933 жылы 9 наурызда) хатында мұндай үдере көшу туралы былай дейді: «Қонысын тастап, Қазақстанмен көршілес өлкелерге көшкен қазақтардың мекен-жайларынан келіп түскен, шамамен алынған соңғы деректерге қарағанда Орта Еділге 40 мың, Қырғызстанға 100 мың, Батыс Сібірге 50 мың Қарақалпақстанға, Орта Азияға 50 мың қазақ кеткен. Қонысын тастап қалмақ жеріне, Тәжікстанға, Солтүстік өңірге және басқа осы сияқты шалғай жерлерге көшіп кеткен» дейді [2, 224–225-бб.].

Көп ұзамай 1933 жылы 29 наурызда осынау сорақы жағдай туралы Қазақстанның жаңа басшысы Л. Мирзоян И.В. Сталин мен Молотовқа былай деп хабарлайды: «...Қонысынан ауғандардың жағдайы күрт ауырлап барады. Біздің деректеріміз бойынша, қонысынан ауғандар 71 ауданды қамтып отыр: оның 50-і көшпелі және жартылай көшпелі, ал 21-і отырықшы аудандар. Олар әсіресе Оңтүстік Қазақстан облысының Алматы облысы мен аудандары, Қарағанды облысының оңтүстік бөлігінде, Ақтөбе облысы, Батыс Қазақстанның бір қатар аудандарында қаптап кетті. Бұрынғы егіншілік аудандарынан, мысалы: Әулиеата, Талдықорған, Мерке, Талас, Шу, Созақ, Қордай, Іле, Қаратал, Жітіқара, Семиозер және т.б. аудандарда қоныс аударғандардың саны көп. Барлық облыстарды алатын болсақ шамамен халықтың саны 300,000 адам болтын 90,000-нан аса қожалық өздерінің туған жерлерінен басқа мекендерге көшкен.

Сонымен қатар Азиядан, Сібірден және Еділ бойынан кері қайтып келушілер тасқыны күшейе түсті, бұл құбылыс бүгінге дейін тоқтамай тұр» деп жазды.

Қазақтардың бас сауғалап өзге елдерге кетуі қазақ санының кеміткені түсінікті. Осы кездегі елді мекендердегі қиын жағдай туралы мәліметтер көп. Қазақ халқының өз ата-мекенінен басқа елдерде өмір сүруінің әртүрлі себептері бар екені анық. Қазақтың басына түскен қасіретті кездерде бас сауғалап аман қалу үшін, құйтұрқы саясатқа шыдамай жан-жаққа әртүрлі себептермен босуы, қашуы тарихтан белгілі.

Қорытынды

Қорытындылай келе, өзге елдердегі қандастарымыз көптеген елдердің құрамында өмір сүріп келеді. Олар шекара асып алыс-жақын елдерден пана тапты. Ең көп қандастарымыздың өмір сүріп жатқан ел Қытай Халық Республикасының Шыңжаң өлкесі болып табылады. Отарлау саясатының салдарынан тағдырдың жазуынан, шекараны асып кеткен қазақтардың елін тастап, шекара асуда, өзге жерде орналасуда, бейімделуде көрген қиындықтары көп. Келешекте жоғарыда аталған мәселелерді толыққанды зерттеу қажет етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. 4-том. – Алматы: «Атамұра», 2010. – 752 б.
2. Омарбеков Т.О. Қазақстан тарихының XX ғасырдағы өзекті мәселелері. – Алматы, 2006.
3. Тәтімов М.Б. Цифрлар шежіресі. – Алматы, 1969.
4. Қазақ халқының қасіреті (Құжаттар мен материалдар жинағы: XX ғасырдың 2-шы,30-шы жылдарындағы Қазақстандағы ашаршылық): Құрастырушы Тахаева М.Қ. Алматы 2010. – 414 б.
5. Куртуа С., Верт Н., Панне Ж.-Л., Пачковский А., Бартошек К., Марголен Ж.-Л. Черная книга коммунизма. – М.: Издательство «Три века истории», 2001, 2-е издание, исправленное. – 780 с. Ссылки:<https://scisne.net/a-1046?pg=4#7>. Дата обращения: 04.02.2020.
6. Советская деревня глазами ВЧК–ОГПУ–НКВД. 1918—1939. Документы и материалы. В 4-х т. – Т. 1. 1918-1922 гг. / Под ред. А.Береловича, В.Данилова. – М.: «Российская политическая энциклопедия», 2000. – 864 с.
7. Красный террор: из истории политических репрессий в Казахстане (Сборник документальных материалов политических репрессии 20–50 годов XX века). – Алматы: «Алаш» баспасы, 2013. – 384 с.

REFERENCES

1. Qazaqstan tarihy (kóne zamannan búginge deiin). Bes tomdyq. 4-tom. – Almaty: «Atamura», 2010. – 752 bet.
2. Omarbekov T.O. Qazaqstan tarihyńyń XX ǵasyrdaǵy ózekti máseleleri. – Almaty, 2006.
3. Tátimov M.B. Sıfırlar shejiresi. – Almaty, 1969.
4. Qazaq halqynyń qasireti (Qujattar men materialdar jınaǵy: XX ǵasyrdyń 2-shy,30-shy jyldaryndaǵy Qazaqstandaǵy asharsylyq): Qurastyryshy Tahaeva M.Q. Almaty 2010. - 414bet.
5. Kúrtya S., Vert N., Panne J.-L., Pachkovski A., Bartoshek K., Margolen J.-L. Chernaia kniga kommúnizma. – M.: Izdatelstvo «Tri veka istorii», 2001, 2-e izdanie, ispravlennoe. – 780 s. Ssylkы: <https://scisne.net/a-1046?pg=4#7>. Data obrasheniya: 04.02.2020.
6. Sovetskaiia derevná glazami VChK–OGOŸ–NKVD. 1918—1939. Dokýmenty i materialy. V 4-h t. – T. 1. 1918—1922 gg. / Pod red. A. Berelovicha, V. Danilova. – M.: «Rossiiskaia politicheskaiia ensiklopedia», 2000. – 864 s.
7. Krasnyi terror: iz istorii politicheskikh repressii v Kazahstane (Sbornik dokýmentálnykh materialov politicheskikh repressii 20–50 godov HH veka). – Almaty: «Alash» baspasy, 2013. – 384 s.

МАЗМҰНЫ

Абдукадыров Н.М., Нұсқабай П.П., Сабанчиева Ж.М. ТАНЗИМАТ РЕФОРМАЛАРЫНА ЕУРОПАЛЫҚ ЖҮЙЕНІҢ ЫҚПАЛЫ ЖӘНЕ МҰСТАФА РЕШИД ПАША.....	5
Азмуханова А., Эгамбердиев М. Шаншарбек У. XIX ҒАСЫРДЫҢ АЯҒЫ - XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДА ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ БІРІГҮІ МЕН ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫН ЗЕРДЕЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	16
Ақымбек Е.Ш., Шағырбаев М.С. ШҮ Өңіріндегі ортағасырлық төрткүлдердің стратиграфиясы (X-XII ғғ.).....	25
Атығаев Н.Ә. ТАҒЫ ДА ҚАСЫМ ХАННЫҢ Қайтыс болған уақыты мен жерленген жері туралы.....	41
Ахантаева Ә.Ж. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНДА ЕГІНШІЛІККЕ БАЙЛАНЫСТЫ ӘДЕТ-ҒҰРЫПТАР МЕН ЖОРА-ЖОСЫНДАР, Аңыз- ӘПСАНАЛАР.....	48
Бахтыбаев М.М. Н.Н. ПАНТУСОВТЫҢ ЖЕТІСУ ЕСКЕРТКІШТЕРІН ЗЕРТТЕУГЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ.....	60
Билалов С.У., Тәжекеев Ә.Ә., Дәрменов Р.Т. ЕРТЕОРТАҒАСЫРЛЫҚ СОРТӨБЕ 1 ҚАЛАШЫҒЫНДА ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТАР.....	77
Ғалиев А.А., Устемирова А.О., Қыдырғажы Б.М. ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫНАН «БІР БЕЛДЕУ ЖӘНЕ БІР ЖОЛҒА».....	89
Джумағазиева А.Н. ИРАНДАҒЫ САЯСИ ӨМІРДІҢ РЕВОЛЮЦИЯДАН КЕЙІНГІ ИСЛАМИЗАЦИЯСЫ.....	103
Жылгелді Ж.С. XX ҒАСЫРДЫҢ 20-30 ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҰЖЫМДАСТЫРУ ТАРИХЫНЫҢ ДЕРЕКТІК НЕГІЗДЕРІ (Шығыс Қазақстан мысалында).....	115
Жылқышыбаева Қ.Қ. ЕУРОПАДАҒЫ ҒАЛЫМДАРДЫҢ ТАРИХИ БІЛІМГЕ ҚАТЫСТЫ КӨЗҚАРАСТАРЫ: ТАРИХИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ТАЛДАУ.....	122
Ибраева А.Ғ., Садықов Т.С., Темірханова Ә.С. АКАДЕМИК МАНАШ ҚОЗЫБАЕВТЫҢ ХАКІМ АБАЙ ТУРАЛЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ ХАҚЫНДА.....	136
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С. ҒАСЫРЛАРДАН СЫР ШЕРТКЕН – СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН (тарихи-салыстырмалы талдау).....	147
Ильясова К.М., Байманов А.А. СКРИПКАШЫ ӘЛІМ АЛМАТ (ҒАЛЫМЖАН ӘБСӘЛМОВ) ЖӘНЕ ОНЫҢ МУЗЫКАНТ РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСУЫ.....	159
Ильясова К.М. МИЛЛИОН ИЕРОГЛИФТАН ТҰРАТЫН МАНУСКРИПТ (проф. Т.З. Қайыркеннің «Су Бэйхай. Қазақтың жалпы тарихы» қолжазбасын зерттеу жобасы негізінде).....	174
Иманалиева Е. XVI ғ. ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСИ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ БАҒЫТЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	187
Исмаилов С.С., Еришева А.А. ЕМБІ МҰНАЙЛЫ АУДАНЫНЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ ЖӘНЕ АЛҒАШҚЫ МҰНАЙ КӘСІПШІЛІКТЕРІ.....	193
Исова Л., Апсаттарова Г. ҚАЗІРГІ ГЕОСАЯСИ ҮДЕРІСТЕР АУҚЫМЫНДАҒЫ	199
Кәрібаев Б.Б., Нұртазина Н.Д. ӨЗ-ЖӘНІБЕК ХАННЫҢ ТАРИХИ ТҮЛҒАСЫ (шығыс нарративтері мен қазақтың шежіре аңыздары негізінде)	211
Күлдібаев Е.Қ., Саркулова С.Д. XX ҒАСЫРДЫҢ 30-ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ӨНЕР ҚАЙРАТКЕРЛЕРІНІҢ ҚҰҒЫНДАЛУЫ.....	232
Қайыркен Т.З., Ильясова З.С. ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ЖАЗБА ДЕРЕКТЕРДЕГІ ИСПИДЖАБ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТӨңірегіндегі ҚАЛАЛАР МЕН ЕЛДІМЕКЕНДЕР.....	242

Қартабаева Е.Т. РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ ЖӘНЕ ИСЛАМ ДІНІ.....	253
Қойгелдиев М.Қ. МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВ: ҚАЗАН ТӨҢКЕРІСІ – БІЗ ҮШІН ЕУРОПА ТАРИХЫ ТУДЫРҒАН ЖАТ ТӨҢКЕРІС.....	265
Мажибаева Ш.О. 1928-1933 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚАЗАҚТАРДЫҢ ШЕТ ЕЛГЕ БОСУЫ.....	273
Мажиқызы Н. ҚЫТАЙ ҚАЗАҚТАРЫНДАҒЫ ТЕРІ ӨНДЕУ ӨНЕРІ.....	279
Макашева К.Н., Шалкеева З. ИСЛАМ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ҰЙЫМЫ ЖӘНЕ ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚ: ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ.....	286
Мұхатова О.Х., Садвокасова З.Т. МАҢҒЫСТАУДАҒЫ ҚАРУЛЫ ҚАҚТЫҒЫС.....	293
Мұхитов Қ. ҚАЗАҚ КҮРЕСІ: ӨТКЕНІ, БҮГІНІ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ.....	307
Мұхитов Қ.С. МАҚАТ-ӨЗЕН ТЕМІР ЖОЛЫНЫҢ САЛЫНУЫ.....	318
Надырбеков Н.К. ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ ОРТА ҒАСЫРЛАРДАҒЫ ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАННЫҢ САКРАЛЬДЫ ТОПОГРАФИЯСЫ.....	326
Оспанғалиев Қ.Ә. ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ӨНІРІНДЕГІ БҮКІЛРЕСЕЙЛІК ҚҰРЫЛТАЙ ЖИНАЛЫСЫ САЙЛАУ ӨТКІЗУ НАУҚАНЫНЫҢ БАРЫСЫ.....	340
Раздыков С.З., Зайнов А.М. СОЛТҮСТІК-ШЫҒЫС КАСПИЙ МАҢЫ ЖӘНЕ ОҒАН ІРГЕЛЕС АУДАНДАРДАҒЫ САРМАТ МӘДЕНИЕТІ: ПРОБЛЕМАЛАР, ГИПОТЕЗАЛАР.....	350
Рахбаев Қ.Қ. ЖЕЛТАУ МЕШІТТЕРІНІҢ ТАРИХЫ (XIX Ғ. ОРТАСЫ XX Ғ. БАСЫ).....	363
Садыкова А.М. КЕҢЕС ӨКІМЕТІНІҢ ЕКІНШІ ДҮНИЕЖҮЗІЛІК СОҒЫС ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ДІНГЕ ҚАТЫСТЫ САЯСАТЫ...371	371
Сүгірбаева Г.Д., Исабек Б.Қ., Омарбаев Ы.К. ҚАЗАҚ КСР БОЙЫНША ШЕТЕЛГЕ БАРУДЫҢ ҚҰЖАТТЫҚ ТІРКЕУ ЖҮЙЕСІНІҢ ТӨРТІПТЕРІ: ТОҚЫРАУ КЕЗЕҢІ.....	379
Сыздыкова А.М., Молдакимова А.С. XX ҒАСЫРДЫҢ 80-ШІ ЖЫЛДАРЫНДА ЕРТІС ӨНІРІНДЕГІ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАРДЫҢ БЕЛСЕНДІЛІГІ: КЛАССИФИКАЦИЯ ЖӘНЕ ӘДІСТЕР.....	388
Тайман С.Т., Сүгірбай М. СӘТТІҒҰЛ ЖАНҒАБЫЛОВТЫҢ «ДОСАН БАТЫР» ДАСТАНЫНДАҒЫ ТАРИХИ ДЕРЕКТЕР.....	395
Толамисов А.Ғ. ҚАЗАҚ ДИАСПОРАЛАРЫНЫҢ ИНТЕГРАЦИЯСЫ ЖӘНЕ "КІШІ ҚҰРЫЛТАЙЛАРДЫҢ" РӨЛІ.....	417
Төлебаев Т.Ә., Әбікенова Г.Е. XIX-Ғ. ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫ – XX-Ғ. БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОҢТҮСТІГІНДЕГІ ҚҰРЫЛЫС МАТЕРИАЛДАРЫ МЕН МИНЕРАЛДЫ ШИКІЗАТТАРДЫ ӨНДЕУ ӨНДІРІСТЕРІ.....	425
Ужкенов Е.М., Шотанова Ғ.А. ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ САЯСИ ДАҒДАРЫСЫНЫҢ СЫРТҚЫ ФАКТОРЛАРЫ (XVIII ғ. екінші жартысы - XIX ғ. басы).....	437
Хабижанова Г.Б., Алмагамбетова А.М. ҚАРАХАН МЕМЛЕКЕТІНІҢ ТАЙПАЛАРЫ МЕН ОҒЫЗДАР АРАСЫНДАҒЫ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ.....	452
Шашаев Ә.Қ., Смағұлов Б.Қ., Тылахметова А.С. ҚАЗАҚСТАН ҚАЗАҚТАРЫ ГЕНЕАЛОГИЯЛЫҚ ТОПТАРЫНЫҢ ҚАБІР ҮСТІНДЕГІ ҚҰРЫЛЫСТАРЫ.....	460
Шілдебай С.Қ. СЕЙІТҚАЛИ МЕНДІШЕВТИҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТ.....	472

СОДЕРЖАНИЕ

Абдукадыров Н.М., Нұсқабай П.П., Сабанчиева Ж.М. ВЛИЯНИЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ СИСТЕМЫ НА РЕФОРМУ ТАНЗИМАТА И МУСТАФА РЕШИД ПАША.....	5
Азмуханова А., Эгамбердиев М., Шаншарбек У. ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ КОНСОЛИДАЦИИ И СОТРУДНИЧЕСТВА ТЮРКСКИХ НАРОДОВ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ.....	16
Акымбек Е.Ш., Шагирбаев М.С. СТРАТИГРАФИЯ СРЕДНЕВЕКОВЫХ ТОРТКУЛИ В ШУЙСКОМ ДОЛИНЕ (X-XII вв.).....	25
Атыгаев Н.А. ЕЩЕ РАЗ О ВРЕМЕНИ СМЕРТИ И МЕСТЕ ЗАХОРОНЕНИЯ КАСЫМ-ХАНА.....	41
Ахантаева А.Ж. ОБЫЧАИ, ПРИМЕТЫ И ЛЕГЕНДЫ КАЗАХСКОГО НАРОДА, СВЯЗАННЫЕ С ЗЕМЛЕДЕЛИЕМ.....	48
Бахтыбаев М.М. ВКЛАД Н.Н. ПАНТУСОВА В ИЗУЧЕНИЕ ПАМЯТНИКОВ СЕМИРЕЧЬЯ.....	60
Билалов С.У., Тажекеев А.А., Дарменов Р.Т. АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАБОТЫ НА РАННЕСРЕДНЕВЕКОВОМ ГОРОДИЩЕ СОРТОБЕ I.....	77
Галиев А.А., Устемирова А.О., Қыдырғажы Б.М. ОТ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ К «ПОЯСУ И ПУТИ».....	89
Джумагазиева А.Н. ПОСТРЕВОЛЮЦИОННАЯ ИСЛАМИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ В ИРАНЕ.....	103
Жылгелді Ж.С. ИСТОЧНИКИ ИСТОРИИ КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ В 20-30 ЛЕТ XX ВЕКА.....	115
Жылкышыбаева К.К. ВЗГЛЯДЫ НА ИСТОРИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ УЧЕНЫХ В ЕВРОПЕ: ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ.....	122
Ибраева А.Г., Садыков Т.С., Темирханова А.С. ИССЛЕДОВАНИЯ О ХАКИМ АБАЕ В ТРУДАХ АКАДЕМИКА МАНАШ КОЗЫБАЕВА.....	136
Ибраева А.Г., Темирханова А.С. СЕВЕРНЫЙ КАЗАХСТАН СКВОЗЬ ВЕКОВ (историко-сравнительный анализ).....	147
Ильясова К.М., Байманов А.А. СКРИПАЧ АЛИМ АЛМАТ (ГАЛИМЖАН АБСАЛЯМОВ) И ЕГО СТАНОВЛЕНИЕ КАК МУЗЫКАНТА.....	159
Ильясова К.М. МАНУСКРИПТ СОСТОЯЩИЙ ИЗ МИЛЛИОНА ИЕРОГЛИФОВ (по проектам исследования рукописей «Су Бэйхай. Общая история казахов» проведенных проф. Турсунханом Закенулы Кайыркеном).....	174
Иманалиева Е. ОСОБЕННОСТИ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА В XVI ВЕКЕ.....	187
Исмаилов С.С., Еришева А.А. ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ УРАЛО-ЭМБИНСКОГО НЕФТЯНОГО РАЙОНА И ПЕРВЫЕ НЕФТЕПРОМЫСЛЫ....	193
Исова Л., Апсаттарова Г. ОТНОШЕНИЯ КАЗАХСТАНА И ИРАНА В РАМКАХ СОВРЕМЕННЫХ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ.....	199
Карибаев Б.Б., Нуртазина Н.Д. ИСТОРИЧЕСКАЯ ФИГУРА КАЗАХСКОГО ХАНА АЗ-ДЖАНИБЕКА(на основе восточных нарративов и генеалогических мифов казахов).....	211
Кулдибаев Е.К., Саркулова С.Д. ГОНЕНИЯ НА ДЕЯТЕЛЕЙ ИСКУССТВА В 30-Х ГОДАХ XX ВЕКА.....	232
Қайыркен Т.З., Ильясова З.С. ИСПИДЖАБ И БЛИЗЛЕЖАЩИЕ К НЕМУ ГОРОДА И НАСЕЛЕННЫЕ ПУНКТЫ В СРЕДНЕВЕКОВЫХ ПИСЬМЕННЫХ ИСТОЧНИКАХ.....	242
Картабаева Е.Т. ДУХОВНАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ И ИСЛАМ.....	253
Койгелдиев М.К. МАГЖАН ЖУМАБАЕВ: ИДЕЯ ОКТЯБРЬСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ ДЛЯ НАС БЫЛА ЧУЖАЯ.....	265
Мажибаева Ш.О. МАССОВОЕ ПЕРЕСЕЛЕНИЕ КАЗАХОВ ЗА РУБЕЖ В 1928-1933 ГОДЫ.....	273

Мажикызы Н.	
ИСКУССТВО ОБРАБОТКИ КОЖИ У КАЗАХОВ КИТАЯ.....	279
Макашева К.Н., Шалкеева З.	
ОРГАНИЗАЦИЯ ИСЛАМСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА И ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ: ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА.....	286
Мухатова О.Х., Садвокасова З.Т.	
ВООРУЖЕННОЕ СОПРОТИВЛЕНИЕ В МАНГИСТАУ.....	293
Мухитов К.	
КАЗАХСКАЯ БОРЬБА: ПРОШЛОЕ, СЕГОДНЯ И БУДУЩЕЕ.....	307
Мухитов К.	
СТРОИТЕЛЬСТВО ЖЕЛЕЗНОЙ ДОРОГИ МАКАТ-УЗЕНЬ.....	318
Надырбеков Н.К.	
САКРАЛЬНАЯ ТОПОГРАФИЯ ДРЕВНЕГО И СРЕДНЕВЕКОВОГО ВОСТОЧНОГО КАЗАХСТАНА.....	326
Оспангалиев К.А.	
О ХОДЕ ПРОВЕДЕНИЯ ВЫБОРОВ ВСЕРОССИЙСКОГО УЧРЕДИТЕЛЬНОГО СОБРАНИЯ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ.....	340
Раздыков С.З., Зайнов А.М.	
САРМАТСКАЯ КУЛЬТУРА НА СЕВЕРО-ВОСТОЧНОМ ПРИКАСПИИ В ПРИЛЕГАЮЩИХ К НЕМУ РАЙОНАХ: ПРОБЛЕМЫ, ГИПОТЕЗЫ.....	350
Рахбаев К.К.	
ИСТОРИЯ ЖЕЛТАУСКИХ МЕЧЕТЕЙ (СЕРЕДИНА XIX – НАЧАЛО XX ВЕКОВ).....	363
Садыкова А.М.	
ПОЛИТИКА СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В ОТНОШЕНИИ РЕЛИГИИ В ПЕРИОД ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ.....	371
Сугирбаева Г.Д., Исабек Б.К., Омарбаев Ы.К.	
ПОРЯДОК РЕГИСТРАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ ДОКУМЕНТИРОВАНИЯ ВЫЕЗДА ЗА ГРАНИЦУ В КАЗАХСКОЙ ССР: ПЕРИОД ЗАСТОЯ.....	379
Сыздыкова А.М., Молдакимова А.С.	
АКТИВНОСТЬ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ДВИЖЕНИЙ ПРИИРТЫШЬЯ 80-Е ГОДЫ XX ВЕКА: КЛАССИФИКАЦИЯ И МЕТОДЫ.....	388
Тайман С.Т., Сүгірбай М.	
ИСТОРИЧЕСКИЕ СВЕДЕНИЯ В ДАСТАНЕ С.ЖАНГАБЫЛОВА «ДОСАН БАТЫР».....	395
Толамисов А.Г.	
ИНТЕГРАЦИЯ КАЗАХСКИХ ДИАСПОР И РОЛЬ «МАЛЫХ КУРУЛТАЕВ».....	417
Тулебаев Т.А., Абикинова Г.Е.	
ПРОИЗВОДСТВО СТРОИТЕЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ И ОБРАБОТКА МИНЕРАЛЬНОГО СЫРЬЯ НА ЮГЕ КАЗАХСТАНА ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX.....	425
Ужкенов Е.М., Шотанова Г.А.	
ВНЕШНИЕ ФАКТОРЫ ПОЛИТИЧЕСКОГО КРИЗИСА В КАЗАХСКИХ СТЕПЯХ (вторая половина XVIII - начало XIX вв.).....	437
Хабижанова Г.Б., Алмагамбетова А.М.	
НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ПЛЕМЕНАМИ КАРАХАНИДСКОГО ГОСУДАРСТВА И ОГУЗАМИ.....	452
Шашаев А. К., Смагулов Б. К., Тылахметова А.С.	
НАМОГИЛЬНЫЕ СООРУЖЕНИЯ ГЕНЕАЛОГИЧЕСКИХ ГРУПП КАЗАХОВ КАЗАХСТАНА И РОССИИ.....	460
Шилдебай С.К.	
ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ И ГОСУДАРСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СЕЙТКАЛИ МЕНДЕШЕВА.....	472

CONTENTS

Abdukadyrov N.M., Nuskabay P.P., Sabanchieva Zh.M. INFLUENCE OF THE EUROPEAN SYSTEM ON TANZIMATS REFORM AND MUSTAFA RESHID PASHA.....	5
Azmukhanova A., Egamberdiyev M., Shansharbek U. PROBLEMS OF STUDYING CONSOLIDATION AND COOPERATION OF TURKIC PEOPLES OF THE LATE XIX - EARLY XX CENTURIES.....	16
Akymbek E.Sh., Shagirbaev M.S. THE STRATIGRAPHY OF MEDIEVAL TORTKULS IN SHU VALLEY (X-XII cc.).....	25
Atygayev N.A. ONCE AGAIN ABOUT THE TIME OF DEATH AND THE PLACE OF BURIAL KASYM-KHAN.....	41
Akhantaeva A.Zh. THE KAZAKH CUSTOMS, TRADITIONS AND LEGENDS RELATED TO AGRICULTURE.....	48
Bakhtybaev M.M. N.N. PANTUSOV'S CONTRIBUTION IN THE STUDY OF THE MONUMENT OF THE SEMIRECHYE.....	60
Bilalov S.U., Tazhekeyev A.A., Darmenov R.T. ARCHAEOLOGICAL RESEARCH ON THE EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT.....	77
Galiev A.A., Ustemirova A.O., Kydyrgozhy B.M. OF SORTOBE 1 FROM GREAT SILK ROAD TO "ONE BELT ONE ROAD".....	89
Jumagazyeva A.N. POST-REVOLUTIONARY ISLAMIZATION OF POLITICAL LIFE IN IRAN.....	103
Zhylgeldi Zh.S. SOURCES OF HISTORY OF COLLECTIVIZATION IN 20-30 YEARS OF THE XX CENTURY.....	115
Zhylkyshybayeva K.K. VIEWS ON THE HISTORICAL EDUCATION OF SCIENTISTS IN EUROPE: A HISTORICAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS.....	122
Ibraeva A.G., Sadykov T.S., Temirkhanova A.S. RESEARCH ON HAKIM ABAI IN THE WORKS OF ACADEMICIAN MANASH KOZYBAYEV.....	136
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S. NORTH KAZAKHSTAN THROUGH THE AGES (historical and comparative analysis).....	147
Ilyassova K.M., Baimanov A.A. VIOLINIST ALIM ALMAT (GALIMZHAN ABSALYAMOV) AND HIS PATH OF BECOMING AS A MUSICIAN.....	159
Ilyassova K.M. A MANUSCRIPT CONSISTING OF MILLION HIEROGLYPHICS (on manuscript research projects «Su Beihai. The general history of the Kazakhs» conducted by Prof. Tursunkhan Zakenuly Kayirken).....	174
Imanalieva E. GOALS AND FEATURES OF KAZAKH KHANATE'S FOREIGN POLITICAL RELATIONS IN THE XVI CENTURY.....	187
Ismailov S. S., Yerisheva A.A. HISTORY OF DEVELOPMENT OF THE URAL-EMBINSKY OIL REGION AND THE FIRST OIL FIELDS.....	193
Isova L., Apsattarova G. RELATIONSHIP BETWEEN KAZAKHSTAN AND IRAN IN THE FRAMEWORK OF MODERN GEOPOLITICAL PROCESSES.....	199
Karibayev B.B., Nurtazina N.D. HISTORICAL FIGURE OF KAZAKH KHAN AZ-JANIBEK (based on the eastern narratives and genealogical myths of Kazakhs).....	211
Kuldybaev E., Sarkulova S. THE PERSECUTION OF ARTISTS IN THE 1930S.....	232
Kaiyrken T.Z., Ilyassova Z.S. SISFIDJAB AND NEARBY TOWNS AND LOCALITIES IN MEDIEVAL WRITTEN SOURCES.....	242
Kartabayeva E.T. SPIRITUAL MODERNIZATION AND ISLAM.....	253
Koigeldiyev M. MAGZHAN ZHUMABAYEV: THE IDEA OF THE OCTOBER REVOLUTION WAS FOREIGN TO US.....	265

Mazhibayeva Sh.O.	
MASS MIGRATION OF KAZAKHS ABROAD IN 1928-1933.....	273
Mazhikyzy N.	
LEATHER TREATMENT ART AT THE CHINESE KAZAKHS.....	279
Makasheva K.N., Shalkeyeva Z.	
ORGANIZATION OF ISLAMIC COOPERATION AND THE EUROPEAN UNION: MAIN AREAS OF COOPERATION.....	286
Mukhatova O., Sadvokasova Z.T.	
THE ARMED RESISTANCE IN MANGISTAU.....	293
Mukhitov K.	
KAZAKH WRESTLING: PAST, TODAY AND FUTURE.....	307
Mukhitov K.	
CONSTRUCTION OF THE MAKAT-UZEN RAILWAY.....	318
Nadyrbekov N.K.	
SACRED TOPOGRAPHY OF ANCIENT AND MEDIEVAL KAZAKHSTAN.....	326
Ospangaliyev K.A.	
ON THE COURSE OF THE ELECTION OF THE ALL-RUSSIAN FOUNDING MEETING OF THE EAST KAZAKHSTAN REGION.....	340
Razdykov S.Z., Zainov A.M.	
SARMATIAN CULTURE IN THE NORTH-EAST CASPIAN AND ADJACENT AREAS: PROBLEMS, HYPOTHESES.....	350
Rakhbayev K.K.	
HISTORY OF ZHELTAU MOSQUES (MID-XIX-EARLY XX CENTURIES).....	363
Sadykova A.M.	
POLICY OF THE SOVIET GOVERNMENT IN RELATION TO RELIGION DURING WORLD WAR II.....	371
Sugirbayeva G.D., Issabek B.K., Omarbayev Y.K.	
REGISTRATION SYSTEM PROCEDURE FOR DOCUMENTING TRAVEL ABROAD IN THE KAZAKH SSR: PERIOD OF STAGNATION.....	379
Syzdykova A., Moldakimova A.	
ACTIVITY OF ECOLOGICAL MOVEMENTS OF PRIYRTISHIYA IN THE 80s OF THE XX CENTURY: CLASSIFICATION AND METHODS.....	388
Taiman S.T., Sugurbay M.	
HISTORICAL SOURCES IN THE EPIC POEM OF S.ZHANGABYLOV «DOSAN BATYR».....	395
Tolamissova A.G.	
INTEGRATION OF THE KAZAKH DIASPORES AND THE ROLE OF «SMALL KURULTAIS».....	417
Tulebaev T.A., Abikenova G.E.	
PRODUCTION OF BUILDING MATERIALS AND PROCESSING OF MINERAL RAW MATERIALS IN THE SOUTH OF KAZAKHSTAN IN THE SECOND HALF OF THE 19TH - EARLY 20TH CENTURIES.....	425
Uzhkenov E.M., Shotanova G.A.	
EXTERNAL FACTORS OF THE POLITICAL CRISIS IN THE KAZAKH STEPPES (second half of the 18-th - the beginning of the 19-th centuries).....	437
Habizhanova G.B., Almagambetova A.M.	
SOME ASPECTS OF RELATIONS BETWEEN THE TRIBES OF KARAKHANID STATE AND THE OGHUZES.....	452
Shashaev A., Smagulov B., Tylakhmetova A.	
GRAVE CONSTRUCTIONS OF GENEALOGICAL GROUPS OF KAZAKHS IN KAZAKHSTAN AND RUSSIA.....	460
Shildebay S.	
PUBLIC, POLITICAL AND STATE ACTIVITIES OF SEYTKALI MENDESHEV.....	472

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2020. 1(21)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 30.03.2020.
Пішімі 70x100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМКТел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru.
Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй